

Witold Bayer

Samorząd adwokacki w dobie walki z okupacją hitlerowską : (przyczynki do dziejów adwokatury polskiej w okresie 1939-1945)

Palestra 12/11(131), 35-57

1968

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

WITOLD BAYER

Samorząd adwokacki w dobie walki z okupacją hitlerowską

(Przyczynki do dziejów adwokatury polskiej w okresie 1939-1945)

Artykuł mój nie jest wspomnieniem i nie jest rozprawą naukową. Czytelnikom „Palestry” pragnę przedstawić przebieg bardzo już odległych w czasie wydarzeń i odtworzyć fakty z dokładnością, na jaką stać pamięć ludzką po upływie ćwierćwiecza: od 1939/45 do 1968 r.

Tematem moich rozważań jest organizacja i działalność adwokatury polskiej jako grupy zawodowej w czasie II wojny światowej na terenie tzw. Generalnego Gubernatorstwa.¹ Artykuł niniejszy jest fragmentem większej pracy, jeszcze nie ukończonej. Dlatego też nie jest zachowany właściwy stosunek między jego częściami składowymi (rozdziałami). Najwięcej treści — o Izbie Adwokackiej w Warszawie (w szczególności o tajnym kształceniu aplikantów adwokackich), znacznie mniej — o Izbie Adwokackiej w Krakowie oraz o Śląsko-Krakowskiej Radzie Adwokackiej (konspiracyjnej). Dzieje adwokatury okresu 1939—1945 powinny być uzupełnione opracowaniami takich tematów, jak: martyrologia (więzienia, obozy zagłady, egzekucje, listy ofiar), kierunki ideowo-polityczne, udział adwokatów w II wojnie światowej, w powstaniu warszawskim, działalność w organizacjach niepodległościowych itd. Bibliografia adwokatury polskiej ujawnia zupełny brak publikacji o działalności zawodowej i samorządowej w okresie okupacji hitlerowskiej.

Kilka, zaledwie marginesowych wypowiedzi o skreśleniu z listy adwokatów Żydów i krótkie wspomnienie o tajnym ślubowaniu adwokackim w 1943 r. I to już wszystko.

Nie ocalały zapisy o działalności konspiracyjnej.

Archiwum Rady Adwokackiej w Warszawie uległo całkowitemu zniszczeniu. Jedynym więc źródłem wiadomości stały się relacje uczestników opisywanych wydarzeń. Relacje, których uzyskałem 44 — jako odpowiedzi na rozpisaną przeze mnie ankietę lub jako wypowiedzi moich rozmówców.

Rozmawiałem z koleżankami i kolegami w Gdańsku, Katowicach, Krakowie,

¹ W Dzienniku Rozporządzeń Generalnego Gubernatora dla okupowanych polskich obszarów (*Verordnungsblatt des Generalgouverneurs für die besetzten polnischen Gebiete*) Nr 1 z 1939 r. zostało ogłoszone pierwsze rozporządzenie z dnia 26 października 1939 r. o odbudowie administracji okupowanych polskich obszarów.

Na podstawie § 5 ust. 1 dekretu Führera i Kanclerza Rzeszy Niemieckiej z dnia 12 października 1939 r. o administracji okupowanych polskich obszarów Generalny Gubernator Frank rozporządził m.in., że Generalne Gubernatorstwo dla okupowanych obszarów polskich obejmuje obszary okupowane przez wojsko niemieckie, które nie zostały włączone do Rzeszy Niemieckiej (§ 1). Generalne Gubernatorstwo składa się z czterech okręgów (dystryktów): Kraków (Krakau), Lublin (Lublin), Radom (Radom) i Warszawa (Warschau) (§ 4). Z dniem 1 sierpnia 1941 r. do Generalnego Gubernatorstwa został włączony okręg (dystrykt) piąty, Galicyjski (Galizien), obejmujący m.in. część dawnego województwa rzeszowskiego.

Poznaniu, Warszawie i Wrocławiu. Ich życzliwości zawdzięczam zebranie materiałów do niniejszego opracowania.

Okupacja w latach 1939—1945 przeszła do historii jako okres fizycznego i kulturalnego ludobójstwa dokonanego przez hitlerowskich zbrodniarzy na narodzie polskim. Wiary w zwycięstwo i w wyzwolenie nie odebrały długie lata terroru i prześladowań.

Polska żyła. Powstały i rozwijający się w podziemiu ruch oporu jednoczyły społeczeństwo w czynie zbrojnym i w walce cywilnej z hitlerowskim okupantem.

W ruchu oporu wzięła też udział adwokatura oraz jej samorząd.

Rozdział I

NACZELNA RADA ADWOKACKA *

Po zakończeniu kampanii wrześniowej 1939 r. wznowiła w Warszawie swe czynności Naczelna Rada Adwokacka w składzie warszawskich członków Wydziału Wykonawczego:

Prezes	— Ludwik Domański
Wiceprezes	— Bolesław Bielawski
Skarbnik	— Jan Gadomski
Sekretarz	— Jan Podkomorski
I Rzecznik dyscypl.	— Michał Skoczyński
Członek NRA	— Jan Nowodworski

Na skutek zarządzenia Wydziału Sprawiedliwości Urzędu Gubernatora Okręgu Warszawskiego, w styczniu 1940 r. Naczelna Rada Adwokacka uległa rozwiązaniu. W przewidywaniu tego, w listopadzie 1939 r. zawiązał się w Warszawie Tajny Komitet Adwokacki w składzie:

Bolesław Bielawski
Leon Nowodworski
Bohdan Suligowski

do którego wkrótce powołane zostały jeszcze trzy osoby:

Stanisław Peszyński
Feliks Zadrowski
Leopold Żaryn.

W lutym 1940 r. Komitet przyjął jako siódmego uczestnika adw. Witolda Bayera.

W dniu 26 grudnia 1940 roku zmarł Leon Nowodworski.

W styczniu 1941 r. Tajny Komitet Adwokacki został przekształcony w Tajną Naczelną Radę Adwokacką, którą tworzyli:

Bolesław Bielawski	— Przewodniczący
Feliks Zadrowski	— Zastępca Przewodniczącego
Witold Bayer	} — członkowie
Jan Gadomski	
Jan Nowodworski	
Stanisław Peszyński	
Bohdan Suligowski	

* Informacje uzyskane od Jana Gadomskiego, Bohdana Suligowskiego i Leopolda Żaryna.

W tym składzie Tajna NRA działała nieprzerwanie aż do zakończenia okupacji hitlerowskiej.³

Zebrania konspiracyjne odbywały się w Warszawie w mieszkaniach przy ul. Mokotowskiej nr 39 (u B. Bielawskiego), przy ul. Wspólnej nr 35 (u W. Bayera), przy ul. Waszyngtona nr 4 (u J. Nowodworskiego) i przy ul. Nowy Świat 7 (u L. Nowodworskiego i B. Suligowskiego).

Tajna Naczelna Rada Adwokacka kierowała ruchem oporu polskiej adwokatury przeciwko hitlerowskiemu okupantowi. Przejawami tej podziemnej działalności było m.in.: utworzenie tajnych rad adwokackich w Warszawie i Krakowie, podejmowanie decyzji w zasadniczych sprawach adwokatury w okresie okupacji, a w szczególności rozszerzenie i pogłębianie zadań walki cywilnej adwokatury z administracją niemiecką.

Tajna Rada Naczelna w programie prac długofalowych przygotowała projekt nowego prawa o ustroju adwokatury, dekretu o wznowieniu działalności samorządu adwokackiego po wyzwoleniu, weryfikacji adwokatów oraz ubezpieczeń społecznych adwokatów.

Rozdział II

IZBA ADWOKACKA W KRAKOWIE⁴

A. Działalność jawna

Po zajęciu Krakowa przez wojska niemieckie podjęła działania Okręgowa Rada Adwokacka w składzie:

Dziekan	— dr Stanisław Rowiński
I Wicedziekan	— dr Władysław Marekowski
II Wicedziekan	— Marian Grzegorzewski
Skarbnik	— dr Jan Bardel
Zast. skarbnika	— dr Tadeusz Bierczyński
Sekretarz	— dr Zygmunt Wusatowski
Zast. sekretarza i	
Bibliotekarz	— dr Stefan Grzybowski
I Rzecznik dyscypl.	— dr Ludwik Wasilkowski

Okręgowa Rada Adwokacka została rozwiązana przez Wydział Sprawiedliwości (*Abteilung Justiz*) Urzędu Gubernatora Okręgu Krakowskiego w końcu 1939 r.

Z ramienia Wydziału Sprawiedliwości nadzór nad adwokaturą polską sprawował wyższy sędzia (*Oberrichter*) Thising. Dotychczasowy dziekan Rady Adwokackiej dr Stanisław Rowiński został wyznaczony Komisarycznym Kierownikiem i Zarządcą Izby Adwokackiej w Krakowie (*kommisarischer Leiter und Verwalter*). Przydano mu Radę przyboczną (tzw. *Beirat*), w skład której wchodził m.in.: jako przewodniczący — dotychczasowy I wicedziekan dr Władysław Marekowski

³ W czasie powstania warszawskiego zginął Stanisław Peszyński. Po wyzwoleniu zmarli: Jan Nowodworski, Feliks Zadrowski i Bolesław Bielawski.

⁴ Kalendarz-Informator Sądowy na 1939 r. (opr.: J. Kirkiczenko, M. Kraczkiewicz i K. Rudzisz), str. 274 oraz informacje adwokatów: Władysława Babla, Leonarda Olejnika, Karola Stacha, Stanisława Synowca i Juliusza Wislockiego.

i jako rzecznik dyscyplinarny — pełniący przedtem te obowiązki dr Ludwik Wasilkowski. *Beirat* przejął faktycznie czynności Rady Adwokackiej.

Abteilung Justiz zabronił Żydom wykonywania zawodu adwokata. Adwokaci Żydzi zostali skreśleni z listy. Wpisano potem wielu adwokatów uchodźców lub wysiedlonych z innych terenów Polski.

W okresie okupacji odbyła się tylko jedna sesja egzaminacyjna na wiosnę 1943 r.

B. Działalność konspiracyjna

W styczniu 1941 roku Tajna Naczelna Rada Adwokacka uchwaliła utworzyć Tajną Śląsko-Krakowską Radę Adwokacką z siedzibą w Krakowie.

W celu wykonania tej uchwały został delegowany do Krakowa adw. W. Bayer, członek Tajnej NRA.

Tajna Śląsko-Krakowska Rada Adwokacka ukonstytuowała się w lutym 1941 r. w składzie następującym (uzgodnionym z Tajną NRA):

Dziekan	— dr Karol Stach, ostatnio dziekan Okręgowej Rady Adwokackiej w Katowicach,					
Wicedziekan	— dr Ludwik Wasilkowski, ostatnio I rzecznik dyscyplinarny Okręgowej Rady Adwokackiej w Krakowie, członek <i>Beiratu</i>					
Członkowie	<table> <tr> <td rowspan="4" style="font-size: 3em; vertical-align: middle;">{</td> <td>dr Władysław Babel</td> </tr> <tr> <td>dr Marian Ujejski</td> </tr> <tr> <td>dr Juliusz Wisłocki</td> </tr> <tr> <td>Wojciech Zytomierski</td> </tr> </table>	{	dr Władysław Babel	dr Marian Ujejski	dr Juliusz Wisłocki	Wojciech Zytomierski
{	dr Władysław Babel					
	dr Marian Ujejski					
	dr Juliusz Wisłocki					
	Wojciech Zytomierski					

Tajna Rada działała do czasu wyzwolenia Krakowa przez armię radziecką, tzn. do 18 stycznia 1945 r.

Posiedzenia Rady odbywały się w Krakowie w lokalach konspiracyjnych przy ul. Szewskiej nr 9 (kancelaria adwokatów Karola Stacha i Leonarda Olejnika) i na Rynku nr 38 (mieszkanie adw. Ludwika Wasilkowskiego).

Czynności Rady ulegały okresowemu zahamowaniu na skutek dwukrotnego aresztowania przez gestapo dziekana Stacha pod zarzutem udzielania pomocy Żydom.

Z działalności swej Rada składała sprawozdania Tajnej NRA. Ze względów zasadniczych Tajna Rada uznała za niepożądane nawiązanie poufnej łączności z Komisarycznym Kierownikiem i jego Radą przyboczną. Natomiast do dra Karola Stacha osobiście zwracali się przedstawiciele władz komisarycznych Izby krakowskiej z propozycją rozszerzenia składu Rady przybocznej przez kooptowanie kilku adwokatów z Izby katowickiej. Do propozycji tej dr K. Stach się nie przychylił, ale żeby odmową nie wywołać niepożądanych następstw, zgłosił kandydaturę dra Włodzimierza Kowala, ostatnio członka Okręgowej Rady Adwokackiej w Katowicach, do składu komisji dyscyplinarnej. Zgodnie z tym wnioskiem dr Włodzimierz Kowal otrzymał odpowiednią nominację.

Wicedziekan Tajnej Rady dr Ludwik Wasilkowski pełnił obowiązki komisarycznego rzecznika dyscyplinarnego Izby krakowskiej. Dzięki temu powiązaniu Tajna Rada miała wpływ na bieg spraw urzędowych adwokatury krakowskiej.

Tajna Rada utrzymywała poufne kontakty z adw. dr Brunonem Pokornym, b. dziekanem Okręgowej Rady Adwokackiej we Lwowie, w sprawach dotyczących członków Izby lwowskiej, aktualnie przebywających w Krakowie.

Przedstawiciel Tajnej Rady odbywał rozmowy z adw. drem Józefem Steinbergiem, prezesem „Centosu” (Organizacja Charytatywna Żydów) w sprawie położenia adwokatów Żydów w okręgu krakowskim. Tajna Rada Śląsko-Krakowska zajmowała zdecydowane stanowisko w kwestii zachowania przedwojennego *status quo*, tj. dalszego udziału adwokatów Żydów w pracy zawodowej. Nie było jednak możliwe przeciwstawić się wykluczeniu z Izby krakowskiej adwokatów Żydów. Wydział Sprawiedliwości Urzędu Gubernatora Okręgu Krakowskiego ani przed, ani po ogłoszeniu zarządzenia nie zwracał się do przedstawicieli polskiej adwokatury o wyrażenie opinii. W miarę swych możliwości Tajna Rada udzielała pomocy kolegom Żydom w drodze bezpłatnego prowadzenia spraw przez nich przyjętych oraz przez przechowywanie należących do nich księgozbiorów, mebli i przedmiotów wartościowych.

*

Tajna Rada sprawowała kontrolę zachowania się adwokatów w okręgu krakowskim oraz adwokatów, którzy pozostali na Górnym Śląsku. Nie ujawniono jednak wystąpień nie licujących z godnością Polaka.

*

Podjęto tajną pracę szkoleniową.

Na tajnych seminariach kształcili się aplikanci adwokacy podzieleni na małe zespoły. Akcja ta, prowadzona przez adw. dra Juliusza Wisłockiego, objęła 11 aplikantów.

Aplikanci, którzy z wynikiem pomyślnym złożyli jawny egzamin adwokacki, zebrali się w czerwcu 1943 r. w dwu grupach (6 i 5 osób) w mieszkaniu Ludwika Wasilkowskiego na Rynku nr 38, aby uczestniczyć w podniosłym akcie tajnego ślubowania. Od młodych adwokatów pierwszej grupy ślubowanie (wymagane w polskim prawie o ustroju adwokatury z 1938 r.) przyjął dziekan Tajnej Rady dr Karol Stach, a od drugiej grupy — wicedziekan dr Ludwik Wasilkowski. Przemówienia wygłosili K. Stach i L. Wasilkowski.

Po wyzwoleniu w aktach personalnych tych 11 adwokatów dokonano w biurze Izby Adwokackiej w Krakowie i w Katowicach odpowiednich wpisów o złożeniu tajnego ślubowania.

*

Po porozumieniu z Tajną NRA Rada Śląsko-Krakowska wydała opinię, że nie ma zastrzeżeń, aby członkowie Izby krakowskiej, którzy władają biegle językiem niemieckim, występowali przed sądami niemieckimi w obronie interesów obywateli polskich, z obowiązkiem jednak zachowania zawsze postawy godnej adwokata polskiego.

*

Dnia 18 stycznia 1945 r. Niemcy opuścili Kraków i tegoż dnia Tajna Śląsko-Krakowska Rada Adwokacka uchwaliła podporządkować adwokaturę krakow-

ską zarządzeniom PKWN w Lublinie. Dziekan dr Karol Stach ujawnił istnienie i skład Tajnej Rady wobec pełnomocnika PKWN w Krakowie.

Z chwilą wznowienia działalności przez Okręgową Radę Adwokacką w Krakowie Tajna Śląsko-Krakowska Rada Adwokacka powzięła uchwałę o swym rozwiązaniu.

*

W ostatniej dekadzie stycznia 1945 r. ekipa rządowa w Krakowie pod przewodnictwem Jana Karola Wendego powierzyła adw. drowi Karolowi Stachowi organizację adwokatury na terenach śląskich, zarówno na tych, które przed 1 września 1939 r. należały do Polski, jak i na tych, które weszły w skład województwa katowickiego (Bytom, Gliwice, a później Zagłębie Dąbrowskie), oraz na obszarze części obecnego województwa opolskiego.

W dniu 10 lutego 1945 r. odbyło się w Krakowie pierwsze posiedzenie odrodzonej Rady Adwokackiej pod przewodnictwem dziekana dra Stanisława Rowińskiego.

Rozdział III

IZBA ADWOKACKA W WARSZAWIE

A. Działalność jawna

1. OKRĘGOWA RADA ADWOKACKA

Na początku października 1939 r. wznowiła swą działalność Okręgowa Rada Adwokacka w Warszawie. Prezydium stanowili:⁵

Dziekan	— Leon Nowodworski
Wicedziekan	— Władysław Miedzianowski
Wicedziekan	— Zygmunt Blenau
I Rzecznik dyscypl.	— Feliks Zadrowski
Zastępca I rzecznika dyscyplinarnego	— Mieczysław Rudziński
Sekretarze	— Jerzy Czerwiński
	— Bohdan Suligowski
Skarbnik	— Leopold Żaryn
Zastępca skarbnika	— Stanisław Peszyński

W końcu października 1939 r. Rada wybrała Feliksa Zadrowskiego na stanowisko wicedziekana wobec wyjazdu z Polski Zygmunta Blenaua.

Pod względem terenowym Izba objęła okręg tzw. dystryktu warszawskiego. Członkami Izby zostali adwokaci z siedzibą w następujących miejscowościach:⁶

⁵ Kalendarz-Informator Sądowy na 1939 r. (opr.: Jerzy Kirkičzenko, Marian Krawczkiewicz, Kazimierz Rudzisz), str. 364.

⁶ Amtliche Liste der im Distrikte Warschau zugelassenen reichsdeutschen Rechtsanwälte, volksdeutschen Rechtsanwälte und polnischen Advokaten (Urzędowa lista dopuszczonych w okręgu warszawskim niemieckich adwokatów, adwokatów przynależnych do narodu niemieckiego i polskich adwokatów) wyd. 1941 r., str. 13—51.

Warszawa, Garwolin, Góra Kalwaria, Grodzisk Mazowiecki, Grójec, Jabłonna—Legionowo, Jadów, Łosice, Łowicz, Milanówek, Mińsk Mazowiecki, Mogielnica, Ostrow Maz., Otwock, Piaseczno, Pruszków, Radzymin, Siedlce, Skierniewice, Sochaczew, Sokołów Podlaski, Stoczek Węgrowski, Sulejówkę, Węgrów, Wołomin, Wyszaków, Żelechów i Żyrardów.

Pierwszym zadaniem Rady była rejestracja adwokatów przebywających w okręgu Izby. Dla adwokatów nieobecnych zostali wyznaczeni zastępcy upoważnieni do prowadzenia opuszczonych kancelarii.

Pałacą potrzebą stało się niesienie pomocy rodzinom adwokatów wysiedlonych, przybywających z terenów przyłączonych do Rzeszy (z Łodzi, Poznania i innych ośrodków).

Działalności Rady Okręgowej położyło kres, już w pierwszej dekadzie stycznia 1940 r., zarządzenie Wydziału Sprawiedliwości (*Abteilung Justiz*) w sprawie zniesienia organów polskiego samorządu adwokackiego.

2. NIEMIECKI KOMISARZ DLA REORGANIZACJI ADWOKATURY

Nadzór nad adwokatą polską sprawował Wydział Sprawiedliwości (*Abteilung Justiz*) Urzędu Gubernatora Okręgu Warszawskiego. Odpowiedzialnym za wykonywanie czynności nadzoru był dr Gollert.

Wydział Sprawiedliwości ustanowił Komisarza dla reorganizacji adwokatury. Nominację na to stanowisko otrzymał w grudniu 1939 roku dr Eduard Wilhelm von Wendorff.

Przed 1 września 1939 r. Edward Wendorff był wpisany na listę adwokatów w Izbie Adwokackiej w Warszawie z siedzibą w Warszawie przy ul. Mokotowskiej nr 41.⁷ Jako radca prawny ambasady niemieckiej w Warszawie nie ukrywał on swej przynależności do narodu niemieckiego. W okresie okupacji Wendorff łączył czynności Komisarza z zajęciami zawodowymi adwokata, został bowiem wpisany na listę „niemieckich adwokatów (obywateli Rzeszy) dopuszczonych w Okręgu Warszawskim z siedzibą w Warszawie.” (przy al. Ujazdowskich nr 41).⁸

W korespondencji urzędowej Wendorff używał okrągłej pieczęci z napisem: *Der Kommissar für die Reorganisation der Anwaltschaft im Bereiche der Ehemaligen Anwaltskammer Warschau.*

Po ukończeniu tzw. „reorganizacji” Wendorff pozostał na swym stanowisku komisarza jako organ bezpośredniego niemieckiego nadzoru nad polską adwokatą okręgu warszawskiego.

3. RADA PRZYBOCZNA, TZW. BEIRAT

W styczniu 1940 r. Wendorff powołał Radę, tzw. *Beirat*, złożony ze wszystkich obecnych w Warszawie członków rozwiązanych już: Prezydium Naczelnej Rady Adwokackiej i Okręgowej Rady Adwokackiej w Warszawie. W skład *Beiratu* weszli:

Bolesław Bielawski
Jerzy Czerwiński

⁷ Kalendarz-Informator Sądowy na 1939 r. (op. cit.), str. 415.

⁸ Amtliche Liste z 1941 r., str. 9.

Ludwik Domański
Jan Gadomski
Władysław Miedzianowski
Jan Nowodworski
Leon Nowodworski
Stanisław Peszyński
Jan Podkomorski
Mieczysław Rudziński
Michał Skoczyński
Bohdan Suligowski
Feliks Zadrowski
Leopold Żaryn

Udział w pracach *Beiratu* był zagadnieniem, które wywołało ożywioną dyskusję. Przeważył ostatecznie pogląd, że przyjęcie zaproszenia do *Beiratu* nie może być ocenione jako wyraz lub zamiar współpracy z władzami okupacyjnymi, dobro zaś polskiej adwokatury wymaga, aby zespół doradczy wpływał na podejmowanie przez Wendorffa właściwych decyzji.

Wendorff z grona 15 członków *Beiratu* (został do niego powołany jeszcze adwokat spoza Warszawy) wyznaczył:

swoim zastępcą — Jana Podkomorskiego

a członkami węższego kręgu osób (rodzaj Prezydium):

Bolesława Bielawskiego
Jerzego Czerwińskiego
Ludwika Domańskiego
Władysława Miedzianowskiego
Jana Nowodworskiego
Feliksa Zadrowskiego

Prezydium *Beiratu* powierzono rolę opiniodawczą w sprawach bieżących adwokatury oraz w sprawach weryfikacji adwokatów.

4. NIEMIECKA REORGANIZACJA POLSKIEJ ADWOKATURY

Władze okupacyjne przystąpiły niezwłocznie do reorganizacji adwokatury, której założenia i cele charakteryzuje najlepiej „Przedmowa Wydziału Sprawiedliwości Urzędu Gubernatora Okręgu Warszawskiego z dnia 1 października 1941 r.”, ogłoszona w wydawnictwie pt.: *Urzędowa lista dopuszczonych w okręgu warszawskim niemieckich adwokatów, adwokatów przynależnych do narodu niemieckiego i polskich adwokatów (Amtliche Liste der im Distrikte Warschau zugelassenen deutschen Rechtsanwälte, volksdeutschen Rechtsanwälte und polnischen Advokaten)*. Przedmowę podpisał dr Gollert.

Wydział Sprawiedliwości (*Abteilung Justiz*) w Przedmowie tej oświadczył: „Gdy po zakończeniu działań wojennych, pod koniec roku 1939, niemieckie władze sprawiedliwości podjęły uruchomienie sądownictwa polskiego, zainteresowały się również reorganizacją polskiej adwokatury okręgu warszawskiego (...). Stosunki w adwokaturnie warszawskiej, jakie Wydział Sprawiedliwości wówczas zastał, nie odpowiadały w najmniejszym stopniu niemieckim pojęciom o strażnikach prawa. (...) W interesie całego wymiaru sprawiedliwości, a tym sa-

mym także w interesie polskiej adwokatury, Wydział Sprawiedliwości uważał za swój obowiązek skończyć z tym złym stanem rzeczy całkowicie (...).”

Przez „reorganizację” należało praktycznie rozumieć skreślenie Żydów z listy adwokackiej oraz weryfikację adwokatów Polaków.

5. SKREŚLENIE ŻYDÓW Z LISTY ADWOKATÓW

Wydział Sprawiedliwości Urzędu Gubernatora Okręgu Warszawskiego stwierdził urzędowo⁹, co następuje:

„Najważniejszym zarządzeniem było natychmiastowe wykluczenie wszystkich Żydów. Z dawniejszej Warszawskiej Izby Adwokackiej usunięto łącznie 1131 żydowskich adwokatów. Tym sposobem odżydzono w zupełności adwokatów warszawską.”

Komisarz Wendorff w lutym 1940 r. zażądał od Prezydium *Beiratu* opinii w sprawie skreślenia z listy adwokatów żydowskich. Był on przekonany, że opiera ta stanie się polskim uzasadnieniem dla niemieckiego „najważniejszego zarządzenia.”

Prezydium uznało za konieczne — ze względu na doniosłość zagadnienia — odwołać się do plenum *Beiratu*.

Posiedzenie pełnego składu *Beiratu* — ówczesnie jedyne przedstawicielstwa polskiej adwokatury — odbyło się bez udziału Wendorffa.¹⁰ Zebrani w liczbie 15 postanowili, że opinia będzie wyrażona nie w formie uchwały plenum, tylko w postaci indywidualnych oświadczeń złożonych na piśmie.

Poglądy wyrażone w oświadczeniach w sposób jednoznaczny określiły stanowisko 14 członków *Beiratu*, którzy wypowiedzieli się przeciwko skreśleniu Żydów z listy adwokatów; za — wypowiedział się tylko jeden adwokat.¹⁰ W uzasadnieniu oświadczeń grupy 14 członków podniesione zostały m. in. — jako przewodnie — następujące argumenty:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej zapewnia równe prawa wszystkim obywatelom niezależnie od ich pochodzenia narodowego czy wyznania.

Władze Rzeszy Niemieckiej, sprawując na okupowanym terytorium Polski administrację tymczasową, nie są władne zmienić ustawodawstwa polskiego nie związanego bezpośrednio z prowadzeniem działań wojennych.

Władze Rzeszy Niemieckiej są związane prawem międzynarodowym, ujętym — w szczególności — w konwencjach drugiej konferencji haskiej z 1907 r.

Opinia *Beiratu* była dla Niemców nieoczekiwanym ciosem w ich politykę dyskryminacji rasowej w adwokaturze polskiej. Mimo szalejącego w Warszawie terroru, w warunkach administracyjnego nacisku, przywódcy polskiej adwokatury powiedzieli twardo: „Nie”!

„Nie”, wyrażone w obronie Żydów, w obronie prawa polskiego, świadczyło o odwadze cywilnej i o godności zachowanej w obliczu wroga.

⁹ Amtliche Liste z 1941 r., str. 6.

¹⁰ Informacje Jana Gadomskiego, Bohdana Suligowskiego, Leopolda Żaryna; Karol Pe-dowski: Tradycje wolnościowe adwokatury polskiej (nie ogłoszone); S.J.: Jan Podkomorski (Wspomnienie pośmiertne), „Palestra” 1954 r. nr 1, str. 82; notatka Eugeniusza Zyberty, kierownika biura Naczelnej Rady Adwokackiej (w archiwum NRA).

Wydział Sprawiedliwości podjął bezzwłocznie akcję polityczną, w celu przeciwstawienia stanowisku *Beiratu* poglądów całej warszawskiej adwokatury. Zostało więc zarządzone w drugim kwartale 1940 r. tajne i ustne referendum, nie podlegające zresztą żadnej kontroli. Adwokaci polscy byli pojedynczo wzywani do biura *Abteilung Justiz* w Pałacu Brühla. Każdy z wezwanych otrzymywał od Gollerta ustne pytanie, czy uważa wykluczenie Żydów z adwokatury za słuszne.

Pozostaje rzeczą nie wyjaśnioną, czy i w jaki sposób były rejestrowane odpowiedzi adwokatów warszawskich. Wynik referendum ogłoszony przez Wydział Sprawiedliwości jest oczywiście taki, jaki był przez Niemców zamierzony. „Przy zapytywaniu bowiem — twierdził Wydział Sprawiedliwości — wszystkich polskich adwokatów, jakie wobec wprowadzającego w błąd sprawozdania ówczesnej Rady Adwokackiej stało się konieczne, okazało się, że prawie 90% wszystkich polskich adwokatów opowiedziało się wyraźnie za wykluczeniem Żydów i tylko zupełnie nieliczna mniejszość zaproponowała procentowy udział Żydów.”¹¹

Wypowiedź niemiecka nie ma nic wspólnego z rzeczywistym przebiegiem referendum. Wskazują na to wymownie informacje adwokatów wzywanych do Gollerta.

Tak np. Ignacy Radlicki w swoim pamiętniku¹² pisze na ten temat:

„W maju 1940 r. odbyła się obrażająca naszą godność weryfikacja, a wkrótce w Pałacu Brühla przyjęcie w poczet adwokatów. Ponieważ rozeszły się pogłoski, że w czasie przyjęcia mogą nas pytać o stanowisko w kwestii żydowskiej, obiegło hasło niedezawuowania stanowiska Rady i w razie podobnego zapytania dawać odpowiedzi wymijające.

My, adwokaci, o różnych poglądach politycznych i społecznych mogliśmy się kłócić i kłóciliśmy się między sobą o idee, o zasady. Tam jednak wszędzie, gdzie wchodziły w grę interesy całej Polski, cechowała nas jednolitość. Tak też stało się i w tej sprawie.”

Wacław Szyszkowski jest zdania,¹³ że wynik ankiety pozwalał Gollertowi podzielić adwokatów okręgu warszawskiego na 3 grupy: 1) na adwokatów, którzy wypowiedzieli się za dopuszczeniem Żydów na listę adwokatów, 2) na adwokatów, którzy wstrzymali się od wydania opinii i 3) na adwokatów, których odpowiedzi Gollert nie mógł ocenić jako niezadowolających (np. przez wskazanie dawnego udziału w stronnictwach, które zgodnie ze swym programem działania głosiły potrzebę ograniczenia dopływu Żydów do adwokatury).

Mimo zabiegów administracji niemieckiej i *Beirat*, i polska społeczność adwokacka nie udzieliły poparcia dla hitlerowskiej akcji *numerus nullus*.

6. WERYFIKACJA ADWOKATÓW POLSKICH¹⁴

W lutym 1940 r. Komisarz Wendorff przystąpił do badania akt osobowych adwokatów polskich.

¹¹ Amtliche Liste z 1941 r., str. 6.

¹² Ignacy Radlicki: *Moje wspomnienia*, str. 8 (nie ogłoszone; w archiwum Naczelnej Rady Adwokackiej).

¹³ Wacław Szyszkowski: *Palestra warszawska* (ogł. w pracy Władysława Bartoszewskiego i Zofii Lewinówny: *Ten jest z Ojczyzny mojej — Polacy z pomocą Żydom 1939—1945*, str. 204—207).

¹⁴ Informacje Eugeniusza Ernsta, Jana Gadomskiego, Bohdana Suligowskiego i Leopolda Żaryna.

Członkowie Izby otrzymali kwestionariusze zawierające oświadczenia zamiast przysięgi. Wypełniony i podpisany kwestionariusz należało złożyć osobiście w wyznaczonym terminie w Izbie Adwokackiej w Warszawie (al. Jeruzolimskie 11) na ręce Wendorffa. Dokumenty osobiste (*Ausweis*) i kwestionariusz sprawdzał Wendorff w asyście cywilnego urzędnika policji. Obecni byli też przedstawiciele *Beiratu*.

Od połowy kwietnia 1940 r. w Pałacu Brühla Wydział Sprawiedliwości wydawał adwokatom zweryfikowanym dokumenty upoważniające do występowania przed sądami polskimi okręgu warszawskiego (z zastrzeżeniem jednak odwołania tego upoważnienia w dowolnym czasie). Przed wręczeniem dokumentów Gollert pytał o stanowisko w sprawie wykluczenia Żydów.

Na żądanie Wendorffa Prezydium *Beiratu* przygotowało listę adwokatów okręgu warszawskiego z pominięciem wszystkich adwokatów Żydów. Listę złożono Wendorffowi. Przeglądając kolumny nazwisk, Wendorff osobiście skreślił czerwonym ołówkiem z listy trzy grupy adwokatów, czyniąc przy skreślonych nazwiskach swoje uwagi.

Pierwszą grupę skreślonych adwokatów stanowili członkowie *Beiratu*, którzy sprzeciwili się wydaleniu Żydów z adwokatury (dopisek Wendorffa: *Beirat*). Byli to:

Bolesław Bielawski
Jerzy Czerwiński
Ludwik Domański
Jan Gadomski
Władysław Miedzianowski
Jan Nowodworski
Leon Nowodworski
Stanisław Peszyński
Jan Podkomerski
Mieczysław Rudziński
Feliks Zadrowski
Leopold Żaryn

Na liście adwokatów pozostały nazwiska Michała Skoczyńskiego i Bohdana Suligowskiego, dwu członków *Beiratu*, którzy również wypowiedzieli się przeciwko wykluczeniu Żydów. I oto stała się rzecz niezwykła: M. Skoczyński i B. Suligowski zawiadomili biuro Komisarza dla reorganizacji adwokatury o oczywiście, ich zdaniem, przeoczeniu Wendorffa. Zawiadomienie okazało się skuteczne:

Michał Skoczyński i
Bohdan Suligowski

zostali pozbawieni prawa wykonywania zawodu adwokata.

Drugą grupę skreślonych z listy adwokatów stanowili Polacy, których żony były pochodzenia żydowskiego (dopisek Wendorffa na liście: *judische Frau*).

Do trzeciej wreszcie grupy skreślonych z listy adwokatów zaliczono Polaków, którzy jako patroni przyjęli Żydów na aplikację adwokacką (dopisek Wendorffa na liście: *judischer Referendar*).

*

Skreślenie z listy adwokatów 14 członków *Beiratu* było jednoznaczne z rozwiązaniem tego doradczego zespołu.

*

Na wiosnę 1941 r. Wendorff zwrócił się do Jana Podkomorskiego z propozycją ułaskawienia byłych członków *Beiratu* skreślonych z listy, pod warunkiem jednak odwołania przez nich oświadczenia z lutego 1940 roku w sprawie żydowskiej. Jeżeli warunku tego nie spełnią, kara wykluczenia z adwokatury będzie dożywotnia (zwycięskie panowanie Rzeszy Niemieckiej na ziemiach polskich miało trwać co najmniej 1000 lat!).

Jan Podkomorski zaprosił wszystkich zainteresowanych kolegów na naradę. Po krótkiej dyskusji zebrani jednogłośnie odrzucili propozycję Wendorffa.

*

Skreślenie z listy adwokatów nie oznaczało tylko zakazu prowadzenia własnej kancelarii adwokackiej. Instrukcje niemieckie dla sądów ostrzegały, że adwokatom wykluczonym z Izby nie wolno zlecać czynności syndyków, kuratorów czy zarządców.

Wybitni przedstawiciele adwokatury warszawskiej skreśleni z listy znaleźli się w trudnych warunkach materialnych.

7. WYNIKI REORGANIZACJI

Wydział Sprawiedliwości (*Abteilung Justiz*) ogłosił:¹⁵

„Po ukończonej obecnie przebudowie warszawskiej Izby Adwokackiej okazuje się cyfrowo, co następuje:

spośród dawniejszych adwokatów zatwierdzono	571
nowych dopuszczono	268

Razem	839
-------	-----

Spośród tych 839 dopuszczonych adwokatów odpadło w ciągu ostatnich dwóch lat 47, z powodu śmierci (14), na własną prośbę (12), z powodu zachowania się nie licującego z godnością stanu (8), z powodu przesiedlenia się z okręgu warszawskiego (6) lub z podobnych przyczyn (7). Łączna liczba polskich adwokatów okręgu warszawskiego wynosi w danej chwili — na dzień 1.X.1941 r. — 792, podczas gdy polska (tzn. warszawska — przyp. mój W.B.) Izba Adwokacka w czasie przedwojennym obejmowała 2229 adwokatów.

W samym mieście Warszawie jest obecnie dopuszczonych 702 adwokatów, w czasie zaś przedwojennym było ich 1515.”

8. KOMISARYCZNE WŁADZE RADY ADWOKACKIEJ W WARSZAWIE

W drugiej połowie 1940 r. Wydział Sprawiedliwości (*Abteilung Justiz*) powołał „Komisaryczne władze Rady Adwokackiej w Warszawie.”¹⁶ Skład osobowy tych władz był następujący:

¹⁵ Amtliche Liste z 1941 r., str. 7.

¹⁶ Amtliche Liste z 1943 r., str. 7—11.

Komisaryczna Rada Adwokacka w Warszawie

Dziekan — Edward Gruber
Wicedziekan — Stefan Dembiński
Prezes Sądu Dyscyplinarnego — dr Romuald Hoffman
Pierwszy Rzecznik Dyscyplinarny — dr Franciszek Jankowski
Skarbnik — dr Ludwik Roehr
Sekretarz — dr Henryk Maryański

Kolegium rzeczników dyscyplinarnych

Pierwszy Rzecznik Dyscyplinarny — dr Franciszek Jankowski
Zastępca — Stanisław Zieliński

Członkowie: Tomasz Bartczak, Zygmunt Buyko, Józef Grzybowski,
Stanisław Koziolkiewicz, dr Jan Kreglewski, Mieczysław
Orlański, Tadeusz Ostaszewski, Edward Rettinger, Zygmunt
Rumiński, Stanisław Wróblewski

Sąd Dyscyplinarny

Prezes — dr Romuald Hoffman
Wiceprezes — dr Mieczysław Jarosz

Członkowie: Jan Czerwiakowski, Eugeniusz Ernst, Edmund Kaźmierczak,
Jan Krysa, Antoni Maciejko, dr Władysław Mieczkowski,
Marian Niedzielski, Zdzisław Nowicki, Julian Potępa,
Antoni Tyszyński, Bronisław Zdanowicz, Kazimierz
Zołądzowski

Główna Komisja Zapomogowa

Przewodniczący-Skarbnik — dr Ludwik Roehr

Członkowie: dr Agenor Adamowski, Edmund Biejat, Aleksander Czerski,
Jarusz Olchowicz, Stefan Polkowski, Wacław Rembertowicz,
Marian Tomasini

Komisja do spraw sądownictwa polubownego

Przewodniczący — Tadeusz Michalski
Zastępca — Marian Tomasini

Członkowie: Aleksander Czerski, Antoni Jurkowski, Mikołaj Kloczewski,
Stanisław Kuhnke, Zdzisław Nowicki, Julian Prądyński,
Stefan Polkowski, Edward Rettinger, Tadeusz Rutkowski,
Jan Optat Sokołowski, Bronisław Winnicki

Działalność komisarycznych władz adwokatury nie mogła przekroczyć zakresu pracy rzeczowej wyznaczonego przez Wydział Sprawiedliwości.

Działalność ta w społeczeństwie polskim nie budziła zastrzeżeń. Nazwiska osób powołanych do sprawowania różnych czynności w „Samorządzie” adwokackim otoczone były szacunkiem i życzliwością adwokatury.

9. HERBACIARNIA ¹⁷

W październiku 1939 r. Okręgowa Rada Adwokacka w Warszawie podjęła akcję niesienia pomocy adwokatom wysiedlonym z terenów przyłączonych do Rzeszy. Jednym z przejawów tej akcji było otwarcie stołówki, zwanej popularnie „Herbaciarnią”, w lokalu na III piętrze przy al. Jerozolimskich nr 11.

„Herbaciarnia” korzystała z urządzeń technicznych i gospodarczych dawnego klubu Związku Adwokatów Polskich. Był czynny bufet, wydawano też posiłki obiadowe.

W „Herbaciarni” pracowały społecznie żony adwokatów z Anną Zadrowską na czele.

Od lutego 1940 r. prowadzenie „Herbaciarni” przejęła Rada Główna Opiekuńcza (RGO).

„Herbaciarnia” stała się miejscem codziennych spotkań kolegów i ośrodkiem wymiaru myśli i wiadomości.

Nadszedł tragiczny dzień 17 kwietnia 1940 r. Gestapo okrążyło dom Izby Adwokackiej (al. Jerozolimskie 11) i dokonało masowego aresztowania kilkudziesięciu adwokatów zebranych w „Herbaciarni”.

B. Działalność konspiracyjna

1. ZESPÓŁ TRZECH

Już w pierwszych dniach października 1939 r. załóżkiem działalności tajnej w adwokaturze warszawskiej stało się konspiracyjne współdziałanie zespołu trzech: Eugeniusz Ernst, Mieczysław Rudziński ¹⁸ i Bohdan Suligowski. Do akcji tej przyłączył się następnie Wacław Tyrchowski. ¹⁹

W ciągu pięciu miesięcy istnienia „zespół” kierował poufnie organizacją pomocy materialnej dla rodzin adwokackich i inspirował zachowanie się kolegów objętych niemiecką weryfikacją.

2. KONSPIRACYJNA GRUPA ADWOKATÓW WARSZAWSKICH

W marcu 1940 r. zawiązała się „Konspiracyjna grupa adwokatów warszawskich”, licząca sześciu uczestników. Byli to:

Stanisław Peszyński — jako przewodniczący,
Jerzy Czerwiński, ²⁰
Eugeniusz Ernst,
Stanisław Koziółkiewicz,
Stanisław Łazarowicz,
Bohdan Suligowski

¹⁷ Ignacy Radlicki: *Moje wspomnienia* (nie ogłoszone), str. 5, 6; Mieczysław Jarosz: *Wędrowki po ścieżkach wspomnień*, wyd. 1963 r., str. 231; *Informacje Eugeniusza Ernsta*.

¹⁸ Mieczysław Rudziński, aresztowany w marcu 1940 r., zginął w obozie w Mauthausen).

¹⁹ Wacław Tyrchowski stracony w czerwcu 1940 r. w Palmirach.

²⁰ Jerzy Czerwiński, aresztowany w 1940 r., zginął w Oświęcimiu.

3. TAJNA RADA ADWOKACKA W WARSZAWIE

Na mocy zarządzenia Tajnej Naczelnej Rady Adwokackiej w 1941 roku „Konspiracyjna grupa adwokatów warszawskich” została przekształcona w Tajną Radę Adwokacką w Warszawie.²¹ Radę stanowili:

Dziekan	— Bohdan Suligowski
Wicedziekan	— Leopold Żaryn
Członkowie	— Witold Bayer
	— Eugeniusz Ernst
	— Stanisław Koziółkiewicz
	— Stanisław Łazarowicz

Rada Warszawska w niezmienionym składzie działała aż do zakończenia okupacji.

Zebrań konspiracyjnych Rady odbywały się w mieszkaniach przy ul. Nowy Świat 7 (u B. Suligowskiego), ul. Wspólnej 35 (u W. Bayera), ul. Poznańskiej 21 (u E. Ernsta), ul. Marszałkowskiej 51 (u L. Żaryna) i ul. Marszałkowskiej 15 (u S. Peszyńskiego).

W okresie swej działalności do 1 sierpnia 1944 r. Rada Warszawska podejmowała akcje doraźne i zajmowała się zadaniami programowymi.

*

Wymienić tu należy opracowanie zbioru zasad postępowania adwokatów w okresie okupacji i rozpowszechnienie tego zbioru w odbitkach maszynowych wśród członków palestry.

*

Samopomoc koleżeńska, rozwijana z inicjatywy i pod kontrolą Rady, objęła szeroki krąg uczestników. Na zewnątrz występował B. Suligowski, który uzgadniał działania kilkudziesięciu osób. Z dobrowolnych składek (a nawet pożyczek bankowych) tworzył się znaczny fundusz na zasiłki dla rodzin tych adwokatów, którzy polegli w kampanii 1939 r. albo przebywali w niewoli lub w obozach zagłady, albo też zostali zamordowani przez gestapo.

Pomoc otrzymywali również koledzy Żydzi, m. in. za pośrednictwem adwokatów Stanisława Łazarowicza i Wacława Żylbera.

Rada zajmowała stanowisko we wszystkich konfliktowych zdarzeniach związanych z pracą zawodową adwokatów polskich w sądach okręgu warszawskiego.

Rada zalecała poddawanie sporów majątkowych w najszerszym zakresie orzecznictwu sądów polubownych. Uznano to za celowe z dwóch powodów: po pierwsze — stanowiło to wyjęcie spod kontroli władz niemieckich (której poddane zostało polskie sądownictwo powszechne) spraw spornych wynikających z obrotu nielegalnego w rozumieniu okupanta; po wtóre — zalecone było powoływanie r.a. arbitrów i przewodniczących sądów polubownych sędziów Sądu Najwyższego i adwokatów skreślonych z listy. W ten sposób świadczona była zarazem pomoc materialna dla wybitnych prawników pozbawionych pracy zawodowej.

²¹ Informacje: Eugeniusza Ernsta, Stanisława Koziółkiewicza, Stanisława Łazarowicza, Bohdana Suligowskiego i Leopolda Żaryna.

Rada zabroniła adwokatom polskim odwoływania się od prawomocnych orzeczeń sądów polskich do sądów niemieckich w trybie nadzoru.

Rada uznała za niedopuszczalne przyjmowanie przez adwokatów polskich stanowisk powierniczych (tzw. *Treuhänderów*) lub pełnomocnictw od powierników.

4. TAJNE KSZTAŁCENIE APLIKANTÓW ADWOKACKICH

Wydział Sprawiedliwości Urzędu Gubernatora Okręgu Warszawskiego zabronił prowadzenia zajęć szkoleniowych aplikantów adwokackich. W tych warunkach Tajna Rada Adwokacka w Warszawie uznała za niezbędne kształcić w sposób konspiracyjny aplikantów i poddać ich egzaminowi adwokackiemu. Akcja tajna w tej mierze zaczęła się już na początku 1941 roku.

Władze okupacyjne zmieniły swoje stanowisko dopiero w połowie 1943 r.

Komisaryczna Rada Adwokacka w Warszawie uzyskała zezwolenie na powołanie Komisji egzaminacyjnej w składzie:²²

Przewodniczący — dziekan	Edward Gruber
Zastępca przewodn. — wicedziekan	Stefan Dembiński,
Zastępca prezesa Sądu Apelacyjnego w Warszawie	sędzia Józef Kotarba,
	Antoni Chmurski,
	Aleksander Czerski,
	Stanisław Janczewski,
	Mieczysław Jarosz,
	Aleksander Mogilnicki,
	Marian Niedzielski,
	Wacław Rembertowicz,
	Stanisław Szczepański

Członkowie adwokaci

Powołanie do Komisji adwokatów o wysokich wartościach obywatelskich i kwalifikacjach zawodowych sprawiło, że Tajna Rada wyraziła zgodę na to, aby aplikanci składali egzamin przed Komisją urzędową, pod warunkiem jednak, że odbędą uzupełniające przeszkolenie na tajnych seminariach w zakresie prawa o ustroju adwokatury, zasad wykonywania zawodu i etyki adwokackiej oraz złożą ślubowanie zgodnie z art. 65 (1) prawa o ustroju adwokatury (ustawa z 4 maja 1938 r.) wobec dziekana Tajnej Rady Adwokackiej.

Tajne kształcenie od połowy 1943 r. obejmowało — według wyboru aplikantów — pełny program zajęć szkoleniowych albo tylko tematy uzupełniające zakres egzaminu urzędowego.

Prace szkoleniowe były prowadzone konspiracyjnie od początku 1941 r. do końca lipca 1944 r.²³

Z ramienia Tajnej Rady kształceniem aplikantów kierował adw. W. Bayer. Zespół wykładowców i egzaminatorów liczył 14 osób.

W zajęciach szkoleniowych wzięło udział 46 aplikantów adwokackich.

²² Amtliche Liste z 1943 r.

²³ Opracowane na podstawie ankiety rozpisanej przez autora. Por. też Antoni Symonowicz: Wspomnienia z tajnego Wydziału Prawa Uniwersytetu Warszawskiego w okresie okupacji, „Palestra” 1958 r. nr 3—4, str. 38.

a) LISTA WYKŁADOWCÓW I EGZAMINATORÓW

Adwokaci:

Bayer Witold
Chmurski Antoni
Ernst Eugeniusz
Gadomski Jan
Niedzielski Marian
Nowodworski Jan
Peszyński Stanisław
Suligowski Bohdan
Szonert Józef
Tur Stefan
Zadrowski Feliks
Żaryn Leopold

Profesorowie Wydziału Prawa Uniwersytetu Warszawskiego:

Jan Namitkiewicz
Stanisław Śliwiński

b) LISTA APLIKANTÓW ADWOKACKICH

Chmielewski Stanisław
Dubowski Adam
Gawryś Mikołaj
Gawroński Mieczysław
Głowacki Jan
Gołębiewska-Doliwa Zofia
Gomułka Marian
Grocholska Anna
Grocholski Czesław
Gulczyński Stefan
Gutowski Stanisław
Jamonttowa Krystyna
Janczewski Stanisław—Janusz
Jasiński Nicefor
Jaworczykowski Jerzy
Kalinowski Kazimierz
Kłobukowski Witold
Kopczyński Antoni—Zbigniew
Korycki Jerzy
Maciejko Józef
Niżyńska-Szefferowa Zofia
Oskierko Kazimierz
Pędowski Karol
Piekarska Halina
Różański Lech
Rutkowska Jadwiga
Rutkowski Stefan
Sędek Jan
Siemaszko Napoleon

Suchorzewski Stanisław
 Szonertowa Halina
 Szretter Maksymilian
 Tarnowski Kazimierz

Lista nie jest pełna. Będzie ona uzupełniona po sprawdzeniu nazwisk pozostałych aplikantów.

c) PRYZRZECZENIE ZACHOWANIA W TAJEMNICY ISTNIENIA TAJNEJ RADY

Zgodnie z uchwałą Tajnej Rady Adwokackiej w Warszawie aplikanci adwokacy, dopuszczeni do tajnego kształcenia, obowiązani byli przed rozpoczęciem wykładów i zajęć seminaryjnych złożyć przyrzeczenie zachowania w tajemnicy istnienia Tajnej Rady Adwokackiej w Warszawie i prowadzenia przez nią tajnego kształcenia aplikantów adwokackich.

W imieniu Tajnej Rady Adwokackiej w Warszawie przyrzeczenie od aplikantów adwokackich odbierał adw. W. Bayer w swoim mieszkaniu. W kilku wypadkach — w zastępstwie — przyrzeczenie odebrali adw. Jan Gadomski i prof. Stanisław Śliwiński.

d) SEMINARIA

Uczestnicy szkolenia byli podzieleni na małe zespoły liczące 3—7 aplikantów. Seminarium odbywały się w Warszawie w prywatnych mieszkaniach przy

ul. Marszałkowskiej nr 15	u adw. Stanisława Peszyńskiego,
ul. Wspólnej nr 35 m. 1	u adw. Witolda Bayera,
ul. Chmielnej nr 25	u adw. Stefana Tura,
ul. Marszałkowskiej nr 4	u apl. adw. Józefa Maciejki,
ul. Widok nr 19	u apl. adw. Lecha Różańskiego,
ul. Marszałkowskiej nr 51	u apl. adw. Kazimierza Kalinowskiego

Wykłady i zajęcia seminaryjne prowadzili:

z prawa karnego procesowego	— prof. Stanisław Śliwiński
z prawa karnego materialnego	— adw. Jan Nowodworski i adw. Marian Niedzielski
z prawa cywilnego procesowego	— adw. Feliks Zadrowski
z prawa cywilnego materialnego	— adw. Jan Gadomski i adw. Leopold Żaryn
z prawa administracyjnego	— adw. Antoni Chmurski
z prawa handlowego	— prof. Jan Namitkiewicz
z prawa hipotecznego	— adw. Stefan Tur i adw. Józef Szonert
z prawa o ustroju adwokatury i o zasadach wykonywania zawodu i etyce adwokackiej	— adw. Witold Bayer — adw. Eugeniusz Ernst — adw. Stanisław Peszyński — adw. Bohdan Suligowski

e) EGZAMINY ADWOKACKIE

Sesje egzaminacyjne odbyły się w marcu 1941 r., w czerwcu 1942 r., w listopadzie 1942 r. i w czerwcu 1943 r.

Komisje egzaminacyjne pracowały w zespołach trzyosobowych.

I Komisja

adwokaci: Feliks Zadrowski — Przewodniczący
Jan Gadomski
Jan Nowodworski

II Komisja

adwokaci: Jan Nowodworski — Przewodniczący
Antoni Chmurski
Stanisław Peszyński

III Komisja

adwokaci: Leopold Żaryn — Przewodniczący
Jan Nowodworski
Stanisław Peszyński

IV Komisja

adwokaci: Jan Gadomski — Przewodniczący
Antoni Chmurski
Marian Niedzielski

Sesje egzaminacyjne odbywały się w mieszkaniach adwokatów Stanisława Peszyńskiego (ul. Marszałkowska 15) i Jana Nowodworskiego (ul. Waszyngtona 4).

f) ŚLUBOWANIE ADWOKACKIE

Tajna Rada Adwokacka w Warszawie zarządziła, żeby zgodnie z art. 65 (1) Prawa o ustroju adwokatury (ustawa z dnia 4 maja 1938 r. — Dz. U. Nr 33, poz. 289) wezwać do złożenia ślubowania adwokatów, którzy złożyli egzamin adwokacki przed tajną komisją egzaminacyjną lub przed komisją egzaminacyjną wyznaczoną przez Komisaryczną Radę Adwokacką w Warszawie i uczestniczyli następnie w uzupełniających tajnych seminariach.

Adwokaci ślubowali:

„Pomny dobra Państwa Polskiego oraz godności staru adwokackiego, przyrzekam uroczyście, że obowiązki adwokata spełniać będę zgodnie z prawem i słusnością, poświęcając się im z całą sumiennością i gorliwością, władzy okazywać będę poszanowanie, a w postępowaniu moim kierować się będę zasadami honoru i uczciwości.”

Odbyły się trzy uroczyste posiedzenia.

Pierwsze miało miejsce w czerwcu 1942 roku w mieszkaniu adw. Jerzego Koryckiego przy ul. Dobrej 22/24 m. 10. W zastępstwie dziekana Tajnej Rady Adwokackiej w Warszawie ślubowanie odbierał adw. W. Bayer. Ślubowanie złożyło 7 adwokatów.

W imieniu Rady przemówił wtedy dziekar. B. Suligowski, a w imieniu adwokatów składających ślubowanie — adw. Jerzy Korycki.

Drugie posiedzenie odbyło się w sierpniu 1943 r. w gabinecie prezesa Sądu Apelacyjnego w Warszawie przy placu Krasieńskich. W zebraniu wzięli udział: Kierownik Departamentu Sprawiedliwości Delegatury Rządu adw. Feliks Zadrowski, Prezes Sądu Apelacyjnego w Warszawie Kazimierz Rudnicki, szef Prokuratury Apelacyjnej w Warszawie Stefan Szydłowski, przewodniczący Taj-

nej Naczelnej Rady Adwokackiej adw. Bolesław Bielawski oraz członkowie tej Rady: Witold Bayer, Jan Gadomski, Jan Nowodworski i Stanisław Peszyński.

Wobec Feliksa Zadrowskiego ślubowanie złożyło 25 adwokatów. Przemawiali: F. Zadrowski, K. Rudnicki i W. Bayer. W imieniu adwokatów składających ślubowanie głos zabrał adw. Jerzy Jaworczykowski.

Tej niezapomnianej uroczystości adw. Karol Pędowski poświęcił wspomnienie ogłoszone w „Gazecie Ludowej” nr 206 z dnia 29 lipca 1947 roku. Z artykułu powyższego przytaczam następujący fragment:

„Ślubujemy z wiarą w wypowiedane słowa.

A potem słyszymy zwrócone do nas życzenia. Dziekan Zadrowski mówi:

»(...) Treść ślubowania, które złożyliście przed chwilą, zaczyna się od wyrazów: — „Pomny dobra Państwa Polskiego”, a dopiero następnie idą słowa — „oraz stanu adwokackiego”, tudzież szczegółowe wyliczenie obowiązków adwokata. Zatem pamiętać musicie, zwłaszcza w okresie śmiertelnej walki z nieprzejednanym wrogiem, że jesteście przede wszystkim Polakami, a dopiero potem adwokatami. Jeśli więc ślubowaliście obowiązki adwokata spełniać zgodnie z prawem i słusnością, to pamiętać musicie, że prawem, które was wiąże, jest prawo polskie, słusność jest po tej stronie, która interesu polskiego przestrzega.«

Zakończył słowami:

»Wy, którzyście mimo szalejącej burzy nie zaniedbali obowiązku pracy nad sobą i którzy ponadto daliście dowody, że rozumiecie swe obowiązki Polaka, dajecie gwarancje, że z okresu próby, przez którą nadal przechodzić będziecie, wyjdziecie jeszcze mocniejsi, zahartowani i gotowi do zadań, które Was po przełomie czekają.«

W grudniu 1943 r. w mieszkaniu adw. Haliny Piekarskiej przy ul. Elektoralnej nr 11, na trzecim kolejnym zebraniu, od 14 adwokatów ślubowanie odbierał dziekan B. Suligowski. W imieniu Rady przemawiał adw. W. Bayer, a za naukę i opiekę dziękowali adw. Halina Piekarska i adw. Kazimierz Kalinowski, prezes ostatniego zarządu Zrzeszenia Aplikantów Adwokackich w Warszawie.

Wszyscy uczestnicy aktów ślubowania występowali w togach i biretach.

Nad bezpieczeństwem zebranych czuwała straż porządkowa w miejscach spotkań i w rejonach najbliższych ulic. Ochotniczo zmobilizowani w tym celu członkowie straży z pełnym poświęceniem spełniali zlecone im zadania.

Godną podkreślenia była patriotyczna postawa młodzieży aplikanckiej, Odwaga osobista, poczucie obowiązku i wewnętrzna dyscyplina cechowały koleżanki i kolegów, którzy w głębokiej wierze w rychłe Wyzwolenie, niepomni zagrożenia ze strony gestapo, brali gorliwy udział we wszystkich konspiracyjnych zajęciach szkoleniowych.

ZAKOŃCZENIE

Dzięki sprawności i dyscyplinie działań podziemnej adwokatury nie zdarzył się nigdy wypadek dekonspiracji. Sieć organizacyjna tajnych organów adwokatury przetrwała bez uszczerbku aż do dni wyzwolenia.

Nikt z kręgu uczestników podziemnego ruchu adwokatury — z powodu swego udziału w tym ruchu — nie został ujawniony przez gestapo.

Adwokatura polska brała czynny udział we wszelkich przejawach patriotycznego ruchu oporu — w formacjach wojskowych i w jednostkach walki cywilnej.

Okryta żałobą po stracie niemal jednej czwartej swego stanu osobowego, skrwawiona i okaleczona — Adwokatura Polska w latach okupacji hitlerowskiej dała świadectwo, że służy wiernie sprawom Ojczyzny.

Nie można lepiej wyrazić nurtujących nas myśli, niż uczynił to mecenas Stanisław Janczewski w swoich „Wrześniowych wspomnieniach.”²⁴

„(...) lęk przed ponowną wojną podsycany przez czynniki rewizjonistyczne w Niemczech Zachodnich nie przestaje nękać ludzkości.

W walce o pokój toczonej przez siły postępu i socjalizmu adwokatura powinna spełnić swoje zadanie, jak niegdyś spełniła je w czasie wojny i okupacji.”

OD AUTORA

Odwołuję się do dobrej woli Czytelników „Palestry” i proszę o nadsyłanie pod adresem redakcji „Palestry” uwag, sprostowań i uzupełnień w zakresie niniejszego artykułu oraz wiadomości przydatnych do opracowania dziejów adwokatury polskiej w okresie II wojny światowej.

Z R Ó D Ł A

I. Materiały polskie

Archiwa

1. Naczelnej Rady Adwokackiej
2. Rady Adwokackiej w Warszawie
3. Rady Adwokackiej w Krakowie

Dokumenty

Notatka Eugeniusza Zyberty, kierownika biura Naczelnej Rady Adwokackiej

Wydawnictwa

1. Kalendarz—Informator Sądowy na rok 1939 (w opr. J. Kirkiczenki, M. Kraczkiewiczza i K. Rudziszsa),

²⁴ Stanisław Janczewski: Wrześniowe wspomnienia, „Palestra” 1965 r. nr 9, str. 4.

2. Sprawozdanie Rady Adwokackiej w Warszawie za rok 1946 i Biuletyn Informacyjny Warszawskiej Rady Adwokackiej w miesięczniku „Państwo i Prawo”, 1947—1950,
3. „Demokratyczny Przegląd Prawniczy”, rocznik 1946,
4. „Palestra” 1939 r. i 1957—1968 r.,
5. „Biuletyn Naczelnej Rady Adwokackiej” 1956 r. nr 1—3,
6. Bibliografia adwokatury polskiej 1945—1960, wyd. 1961 (opr. Zofii Czaykowskiej).

II Materiały niemieckie

Dokumenty

1. Pismo Komisarza dla reorganizacji adwokatury z 15 lutego 1940 r. do adw. W. Bayera,
2. Pismo *Abteilung Justiz* z dnia 15 kwietnia 1940 r. do adw. W. Bayera.

Wydawnictwa

Amtliche Liste der im Distrikte Warschau zugelassenen deutschen Rechtsanwalte, volksdeutschen Rechtsanwalte und polnischen Advokaten (Urzedowa lista dopuszczonych w okregu warszawskim niemieckich adwokatow, adwokatow przynaleznych do narodu niemieckiego i polskich adwokatow) z roku 1941 i z roku 1943.

Spis autorow

opracowan powolanych w artykule:

Janczewski Stanislaw	— Wrzesniowe wspomnienia, „Palestra” 1965 nr 9
Jarosz Mieczyslaw	— Wedrówki po szciezkach wspomnień, wyd. 1963
Pedowski Karol	— Wspomnienie, „Gazeta Ludowa” nr 206 z 29.VII. 1947 r.
Pedowski Karol	— Tradycje wolnosciowe adwokatury polskiej (nie ogloszone)
Radlicki Ignacy	— Z pamietnika „Palestra” 1962 nr 7
Radlicki Ignacy	— Moje wspomnienia (nie ogloszone; w archiwum Naczelnej Rady Adwokackiej)
S. J.	— Jan Podkomorski (wspomnienie posmiertne), „Palestra” 1959 nr 1
Szyszkowski Waclaw	— Palestra warszawska (ogł. w pracy: Wladyslaw Bartoszewski i Zofia Lewinowna: Ten jest z ojczyzny mojej — Polacy z pomocą Żydom)

Spis osob

ktore autorowi udzielily informacji ustnych lub pisemnych:

Babel Wladyslaw
 Chmielewski Stanislaw
 Czeszejko Zdzislaw

Dubowski Adam
Ernst Eugeniusz
Gadomski Jan
Gawryś Mikołaj
Gawroński Mieczysław
Głowacki Jan
Grocholska Anna
Gulczyński Stefan
Jamonttowa Krystyna
Janczewski Stanisław
Janczewski Stanisław—Janusz
Jasiński Nicefor
Kalinowski Kazimierz
Kłobukowski Witold
Korycki Jerzy
Koziołkiewicz Stanisław
Łazarowicz Stanisław
Maciejko Józef
Mazur Edmund
Niżyńska-Szefferowa Zofia
Olejniki Leonard
Pędowski Karol
Piekarska Halina
Różański Lech
Rutkowska Jadwiga
Rutkowski Stefan
Sędek Jan
Siemaszko Napoleon
Stach Karol
Suchorzewski Stanisław
Suligowski Bohdan
Synowiec Stanisław
Szonertowa Halina
Szpila Marian
Szretter Maksymilian
Tarnowski Kazimierz
Wisłocki Juliusz
Wróblewski Bolesław
Załucki Roman
Zybert Eugeniusz
Żaryn Leopold
Zeleski Stanisław